

Müsennâ Muhammed Hebyân, *Min Revaii'l-Beyân fî Suveri'l-Kur'ân*, (Beirut: Darü'l-Fikr 2017), 13 Cilt.

Abdullah Temizkan*

Beyanî tefsir, günümüzde öne çıkan tefsir çeşitlerinden biridir. Söz konusu tefsir, Kur'ân'ın ifade biçimlerindeki incelikleri ve anlam zenginliğini konu edinmektedir. Bu sebeple Kur'ân ayetlerinde gerçekleşen takdim-te'hîr, hazf-zikr, kelime seçimleri gibi meseleleri incelemektedir. Beyanî tefsir'in konuları dikkate alındığında onun dil tefsirinden bağımsız olmadığı görülecektir. Dolayısıyla söz konusu meseleler üzerinde yapılan incelemeler lügat, sarf, nahiv ve belagat eksenli olmaktadır.

Beyanî tefsirde esas hedef, Kur'ân'ın mucizevî olan anlatımını ve anlam hazinesi ortaya koymaktır. Aslında beyanî tefsir bir tür icâzû'l-Kur'ân çalışmasıdır. Öyleyse Beyanî tefsir çalışmaları ile i'câzû'l-Kur'ân çalışmalarının birlikte mütalaa etmek daha doğru olacaktır.

Tefsir tarihi boyunca Kur'ân beyanının dilsel ve sanatsal boyutları dil ağırlıklı tefsirlerde dağınık bir vaziyette yer almıştır. Özellikle dil tefsirleri (Mecâzû'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân ve Belağî tefsir) Kur'ân beyanındaki sırları açığa çıkarma noktasında önemli rol oynamışlardır. Kökleri söz konusu dil ağırlıklı tefsirlere uzanan beyanî tefsiri, bu çalışmaların bir devamı olarak görmek mümkündür.

Çağımızdaki beyanî tefsir çalışmaları başlangıçta sistematik bir yapıdan uzak, Kur'ân'ın eşsiz belagâtini edebî bir anlatımla sunmaya çalışmıştır. Seyyid Kutub ve Mustafa Sadık er-Rafî, Beyanî tefsirin öncülerinden kabul edilmektedir. Öte yandan söz konusu çalışmalar, Muhammed Abduh, Emin el-Hulî ve Aişe Abdurrahman ile bir harekete dönüşmüştür. Mezkûr şahısların birkaç sûre bağlamında yaptıkları beyanî tefsir çalışmaları lokal ve sınırlı olmuştur. Bu noktada özellikle Arap dünyasında yapılan akademik çalışmaların bu tefsir tarzının sistematik bir hale gelmesine yaptığı katkı son derece önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışmalarda öne çıkan isimlerin başında Fazıl Salih es-Samerrâî'yi zikretmek yerinde olacaktır.

Yakın zamanda yayımlanan “ *Min Revaii'l-Beyân li Suveri'l-Kur'ân fî'l-Belaga ve'l-Luga ve'n-Nahv ve't-Tefsîr ve Gayri Zalike*” adlı tefsir, kanaatimizce, Kur'ân'ı baştan sona beyanî tefsire tabi tutan ilk çalışmadır. Eser, mühendis Müsennâ Muhammed Hebyân tarafından kaleme alınmış olup on üç cilt halinde Darü'l-Fikr tarafından 2017 yılında yayımlanmıştır. Müsennâ Muhammed Hebyân'ın hayatı hakkında, tefsirinde veya internet ortamında, onun Kanada'da yaşayan bir mühendis olduğu ve Kur'ân hakkında bir takım araştırmalar yaptığı dışında bir bilgiye rastlamadık. Müellif ve eseri hakkında kısa bir değerlendirme <http://www.m-a-arabia.com/site/19467.html>

Article Types/Makale Türü: Book Review/Kitap Değerlendirmesi

Received/Makale Geliş Tarihi:23/07/2019, Accepted/Kabul Tarihi: 01/09/2019

Doi: 10.26791/sarkiat.595599

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, a_temizkan@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0860-7179>

18.07.2018 adresinde yer almaktadır. Prof. Dr. Riyad el-Havam'a ait bu değerlendirmede, Hebyân'ın eseri on yıl gibi bir sürede yazdığı ve eserin bitiminde onu, özellikle etkisinde kaldığı Fazıl Salih es-Samerraî'ye takdim ettiği, Samerraî'nin de eseri beğendiği kaydedilmektedir. el-Havam, Müsennâ Muhammed el-Hebyân ile yaptığı görüşmelerden hareketle onun mühendis kimliğinin yanı sıra dile olan vukûfiyetinden ve araştırma melekesinden takdirle söz etmektedir.

Ülkemizde hak ettiği oranda tanınmadığı için tanıtılması gerektiğine inandığımız bu eseri farklı kılan şey, onun bir mühendis tarafından yazılmış olmasıdır. Müellifin mühendis kimliği Kur'ân ayetlerine daha geniş ve farklı bir perspektiften bakmasına imkân sağlamıştır. Yazımızın devamında görüleceği üzere Hebyân, her ne kadar klasik tefsir kaynaklarından yararlı olsa dahi kendisine özgü bir tarz geliştirmeyi başarmıştır. Ayrıca yazarın akademik hiyerarşiden bağımsız olması da onun belli kalıpların dışına çıkmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu durum neticesinde özgün bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Min Revaii'l-Beyân tefsiri hakkında yaptığımız incelemede tasvir ve tahlil yöntemini kullandık. Eserin on üç cilt olması sebebiyle konu ile ilgili vereceğimiz örnekleri sınırlamak durumunda kaldık. Bu sebeple farklı ciltlerdeki örneklere atıfta bulunarak eser üzerinde yapılacak akademik bir çalışma ve eserden istifadeyi kolaylaştırmak için kılavuzluk yapabilecek bilgiler vermeye çalıştık.

Tefsir, Mushaf tertibine göre yazılmıştır. İçindekiler kısmı her cildin sonunda verilmiştir. Burada sûrelerin yer aldığı sayfa numaraları zikredilmiş ancak alt başlıklara yer verilmemiştir. Son ciltte ise genel bir fihrist eklenmiştir. Tefsire, konu indeksi veya ayrıntılı bir fihristin eklenmesi, eserden istifade edecek araştırmacılara kolaylık sağlayacağı gibi eseri daha da çekici hale getirecektir.

Eserde, tefsir edilen ayetler ve konu başlıkları kırmızı renktedir. Yazı karakteri oldukça açıktır. *Min Revaii'l-Beyân* tefsiri her ne kadar yazarın okuma notlarının düzenlenmiş hali olarak hazırlanmış ise de yayınevinin baskı konusunda gerekli titizliği göstermediği kanaatindeyiz. Nitekim tefsirin genel görünümü, eserin tam bir itina ile hazırlanmadığı hissini uyandırmaktadır. Eserin birinci hamur beyaz kağıt dışında şamua kağıda basılması, yeni bir cilt ve kapak tasarımının yapılması, satır ve paragraf aralarındaki boşlukların ayarlanması durumunda söz konusu dağınık görünümü genel anlamda giderebileceği düşüncesindeyiz.

Tefsir, Zekeriyya Tevfik İsmail'in mukaddimesiyle başlamaktadır. İsmail, burada, eser hakkındaki mülahazalarını zikretmiş ve böyle bir eseri hazırlayan müellife şükran ve takdir duygularını ifade etmiştir (I, 3-4). İsmail'in mukaddimesinden sonra esere bir takdim yazısı kaleme alan müellif, tefsirinin oluşum süreci, yazma amacı ve yöntemi hakkında bilgiler vermektedir. (I, 5-10)

Müellifimiz Müsennâ Muhammed Hebyân, tefsirini yazarken yararlandığı kaynakları dipnotlarda zikretmek yerine sadece kaynakçada belirtmiştir. (XIII, 732-734) Hebyân, istifade ettiği kaynaklardan özellikle Fahreddîn er-Râzî ve Şa'ra'vî'nin tefsirlerini zikretmektedir. Ayrıca günümüzde Kur'ân'ın beyanî tefsiri konusunda son derece velûd olan Fazıl Salih es-Samerraî ve Ahmed Kubey'sî'den çok fazla yararlandığını belirtmeyi ihmal etmez. (I, V)

Yazar, çalışmasının derleme bir eser olduğunu özellikle kitabın kapağına yazmayı ihmal etmemiştir. Bu durum, onun yararlandığı kaynak sahiplerine olan vefa borcunu ödediği ve mütevazî bir tutum sergilediğini göstermektedir. Yazarın istifade ettiği kaynakları dipnotlarda göstermeyip sadece eserin sonunda zikretmesi, onun akademik

bir çalışmadan ziyade eserdeki i'câzî bilgileri paylaşma düşüncesiyle izah edilebilir. Zira onun eseri hazırlamadaki temel hedefi, Kur'ân'ın her kelime, her harf hatta her harekesindeki üstün sanatı tespit etmektir. (I, 6)

Eserin isminden anlaşılacağı üzere müfessir, Kur'ân sûreleri ve ayetlerinin i'câz boyutlarını belagat, lügat, nahiv, tefsir ve birçok ilim bağlamında ele almıştır. Mevzubahis beyanî incelikler ortaya konulurken Zekeriyya Tevfik İsmail'in de belirttiği gibi- özgün bir yöntem takip edilmiştir. Bu yöntem görebildiğimiz kadarıyla beyanî ve konulu tefsirin karışımından oluşmaktadır. Nitekim Müfessir, açıkladığı sûrenin adı ve isimlendirmenin gerekçelerini zikretmektedir. Ardından sûrenin, önceki sûre ile olan anlamsal ilişkisini ve söz konusu sûrenin başı ile sonu arasındaki ilişkiyi zikretmektedir. (I, 8, II, 360-362, III, 339, IV, 115, V, 3, VI, 11, VII, 69, VIII, 222, IX, 72, X, 162, XI, 438, XII, 152, XIII, 581 vd.)

Onun, bazen sûre içi bazen sûreler ve bazen de ayetler arası anlamsal ilişkileri ve ifade farklarını tablo ile karşılaştırması tefsirin artlarından birisidir. (I, 61-62, 97-98, 103-105, 117, 142, 204, II, 345, V, 161-162, 176-178, 474, VII, 84-88, 116, VIII, 409-414, X, 441, 442, XIII, 533, 652, 653, 699 vd.) Hebyân'ın bu tarzı aynı zamanda sûre eksenli konulu tefsiri de çağrıştırmaktadır.

Yazar, sûre tefsirlerinde, sûrenin hedefinin tespitini diğer bir anlatımla sûrenin temel konularının belirlenmesini ana başlıklarla işlemektedir. O, -bütün sûrelerde olmasa bile- bir sûrenin ana konularını detaylı bir şekilde incelerken aynı zamanda birbiriyle anlamsal ilişkisi olan ayet gruplarından oluşan bölümleri de zikretmektedir. (I, 19, 85-90, II, 362-370, III, 340-344, IV, 116, 330-336, V, 4-9, 262-268, VI, 4-10, 112-117, VII, 5, 6, 70-72, VIII, 301-305, 380, IX, 228-232, 295-X, 336, 391, XI, 120-123, 363-365, XII, 59, 406, XIII, 5, 93, vd.)

Müsennâ Muhammed Hebyân, tefsir ettiği ayetin kelimelerinin tamamını açıklamamaktadır. Ancak ayette anahtar konumunda olan veya beyanî boyutu açıklanmaya ihtiyaç duyulan kelimeler üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Özellikle ele alınan kelimenin Kur'ân'da kaç kez geçtiği ve bu kelimenin kendisine yakın anlamlı olan kelimelerden farkını ortaya koymaktadır. (I, 26, 38, II, 96, 268, (III, 65, 381, IV, 134, 305, V, 86, 278, VI, 16, 49, VII, 288, 289, VIII, 15, 20, IX, 195, 314, X, 189, 301, XI, 14, 412, XII, 280, 434, XIII, 42, 414 vd.)

Tefsir edilen ayetlerin soru-cevap yöntemiyle açıklanması *Min Revaii'l-Beyân* tefsirine farklı bir çehre kazandırmıştır. Okuyucu, yöneltilen sorular sayesinde zihnine takılan suallere cevap bulabilmekte ve ayeti daha kolay anlayabilmektedir. Müfessirin yönelttiği sorular farklı amaçlara matuf olabilmektedir. Örneğin onun en çok sorduğu "Bu ayetin delaleti/anlamı nedir?" şeklindeki soru, ayette kastedilen anlamı belirleme amacı taşımaktadır. Onun, ayetin anlamı ile ilgili soruların cevabında müfessirlerin görüşlerini maddeler halinde ve detaya girmeden net bir biçimde sunduğunu görmekteyiz. (I, 374, 460, II, 42, 233, III, 148, 434, IV, 361, 430, V, 77, 234, VI, 129, 259, VII, 62, 356, VIII, 72, 295, IX, 56, 381, X, 137, 242, XI, 164, 544, XII, 46, 47, XIII, 170, 202 vd.)

Tefsirde ayetin anlamı ile ilgili sorulan sorunun dışında, ayetteki kelimelerin kendilerine yakın anlamlı olan kelimeler ile anlam bakımından farklarına dair sorular sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın başka bir yerinde geçen ifadeler ile tefsir edilen ayette küçük bir değişiklik ile zikredilen ifadeler arasındaki farklara dair sorular tefsirde bol miktarda yer almaktadır. (I, 164, 269, II, 91, 336, III, 302, 409, IV, 106, 194, V,

68,202, VI, 27, 55, VII, 385, 404, VIII, 61, 281, IX, 31, 311, X, 184, 325, XI, 170, 316, XII, 160, 423, XIII, 231, 321 vd.)

Tefsir boyunca kelime ve ifade farkları ile ilgili soru ve cevaplar zengin bir furûk birikimi oluşturmuştur. Bu durumun, Kur'ân kelimelerinin ve ilgili ayetin anlamının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bu soruların dışında ayetteki edatların kullanımı ve tercih sebepleriyle ilgili sorular da müfessirin eser boyunca cevap bulmaya çalıştığı sorular olarak öne çıkmaktadır. (I, 257, 407, II, 141, 323, III, 204, 354, IV, 44, 499, V, 118, 384, VI, 28, 51, VII, 216, 482, VIII, 266, 516, IX, 81, 246, X, 31, 354, XI, 146, 173, XII, 10, 448, XIII, 51, 129 vd.)

Öte yandan tefsirde ayetlerdeki takdîm ve te'hîr, hazf-zikr ve tabir değişiklikleri gibi beyanî inceliklerin esrarına dair konular, müfessirin eseri boyunca çözmeye gayret ettiği meselelerdir. (I, 45, 283, II, 187, 300, III, 87, 142, IV, 200, 495, V, 148, 355, VI, 102, 151, VII, 196, 217, VIII,182 , 451, IX, 254, 290, X, 123, 221, XI, 174, 454, XII,71, 278, XIII, 99, 293 vd.) Mesela, ayetlerin fasıllarında yer alan esmaü'l-hüsna'daki isimlerin seçimi, tertibi ve ayetin manasıyla ilişkisi tefsirde en çok yer verilen tahliller arasında bulunmaktadır. (I, 517, 542, II, 144, 276, III, 275, 419, IV, 12, 321, V, VI, 74, 242, VII, 300, 398, VIII, 347, 362, IX, 41, 173, X, 21, 44, XI, 232, 325, XII, 298, 305, XIII, 468, 550 vd)

Tefsirde teknik ve dilsel olarak niteleyebileceğimiz meseleler dışında modern dönem okuyucusunun zihnine takılabilecek soruların cevaplanması da ihmal edilmemiştir. Günümüz biliminden de istifade edilerek geliştirilen bu cevaplar, müellifin mühendis kimliğiyle doğrudan ilgilidir. Müfessirin bu tarzı kanaatimizce günümüz insanın bakışlarının Kur'ân'a çevrilmesinde yarar sağlama imkânına sahiptir. (I, 226, 428, II, 81, 399, III, 57, 434, IV, 482, 524, V, 89, 100, VI, 16, 476, VII, 100, 110, XII, 386, XIII, 564 vd.)

Müfessirin, ayetlerde geçen aynı ifadelerin, Kur'ân'ın bir kelime ile de olsa farklılaştıkları yerleri ve sebeplerini zikretmesi tefsirine ayrı bir renk katmıştır. Onun özellikle söz konusu ayetlerdeki kelime seçimlerinin arka planını sunmaya çalışması günümüz Kur'ân araştırmacılarının dikkatini çekebilecek bir niteliktedir. Her ne kadar tefsirdeki bu tür bilgileri özellikle dirayet ağırlıklı tefsirlerde ve bazı özel beyanî tefsir çalışmalarında görmek mümkün olsa bile Kur'ân'ın bütün sûrelerinde ve bu kadar net vaziyette bunları bulmak sadece bu çalışmaya has bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Hebyân, ayet açıklamalarında daha çok beyanî inceliklere yoğunlaştığından Hz. Peygamber ve selefın ayet ile ilgili aktarılan rivayetlerine çok fazla yer vermez. Kanaatimizce bu durum, onun açıkladığı ayet ile ilgili tefsirlerden derlediği nihaî bilgileri kullanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kullandığı kaynakların genelinde dirayet ağırlıklı tefsirlerden oluşması da böyle bir tablonun oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Müellif, ahkâm ayetlerinin tefsirinde ulemanın fikhî tartışmalarını zikretmek yerine ayetteki beyanî incelikleri ve ayetin genel anlamını incelemiştir. Öte yandan işarî tefsire konu ayetlerin işarî boyutuna ise değinmemiştir.

Sade ve akıcı bir anlatımla kaleme alınan eser, Kur'ân nazımının icâzına yönelik pratik bir örnektir. Tefsirin kurgulanma biçimi, eserin sistematik bir zihnin ürünü olduğunu göstermektedir. Günümüz tefsir araştırmacıları ile beyanî bilgiler arasındaki mesafeyi kısaltan bu eser, Kur'ân'ın i'câzı konusunda da yeterli oranda malumat sunmaktadır. Riyad el-Havâm'ın da isabetle belirttiği gibi bu çalışma, ileriki yıllarda üniversitelerde okutulabilecek bir yeterliliğe sahiptir.

“Min Revaii‘l-Beyân li Suveri‘l-Kur‘ân fi‘l-Belaga ve‘l-Luga ve‘n-Nahv ve‘t-Tefsir ve Gayri Zalike” adlı tefsir, beyanî ve konulu tefsir bağlamında zengin ve doyurucu bilgiler içermesine karşın onun mezkûr alanların bilgilerinin tamamını içerdiğini iddia etmek mümkün değildir. Bu sebeple farklı bakış açılarıyla yapılacak okumalar ve eser üzerinde icra edilecek akademik çalışmalar, eserde boş bırakılan alanların doldurulmasıyla daha zengin hale geleceği kuşkusuzdur. Ayrıca tefsirin şekil ve muhteva yönünden zayıf kaldığı noktaların dikkate alınarak giderilmesi durumunda eserin, günümüz tefsir çalışma zincirinin önemli bir halkası haline geleceği inancımızı zikretmek yerinde olacaktır.